

Veszprém

Hajdani vármegyéink

Ezen lapszámunkban egykori és mai vármegyéinket bemutató rovatunk legújabb részében Magyarország egyik legrégebbi vármegyéjébe, a Dunántúl közepén fekvő Veszprém vármegyébe látogatunk el.

A megye területe 4166 km² volt, amelyet északról Sopron, Győr és Komárom, keletről Fejér és Tolna, délről Somogy és Zala, nyugatról Vas vármegye határoltak. A vármegyét a közepén északkelet-délnyugati irányban a Bakony szeli ketté. A hegység bükkösei északnyugatra a Marcalig a Kisalföld rónaságait, míg délre a Somló bazaltkúpját s híres borát találják.

Legmagasabb pontja a Kőrös-hegy (713 méter).

Folyóvizekben más megyék gazdagabban, itt csak a Bakony számtalan forrását és patakját tudjuk megemlíteni. Régen a Balatonból is éppen csak egy kis darab tartozott a vármegyéhez. Éghajlata mérsékelt és csapadékban gazdag, előfordulnak elég szélsőséges hőmérsékletek is, ami persze a kontinentális éghajlaton nem ritka (Bakonybélben mértek már +36,6 C° és -28,5C°-ot is.)

Magáról Veszprém megyéről szólva elsőként vegyük szemügyre gazdaságát. Meg kell említeni a bányászatát: gazdag mészkő- és barnaszéntelepek találhatók Ajka és Szapár környékén. A vármegye talaja növénytermesztésre alkalmas, ám amint domborzati térképére pillantunk, rögtön láthatjuk, hogy elsődleges terménye a szőlő és a bor. Noha a múlt század filoxerajárványát követően a korábbi 50 százalékra esett vissza a

bortermelő terület nagysága, így is 4223 hektáron foglalkoztak bortermeléssel.

Ha a lakosságot vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1870-hez képest (201 431) alig emelkedett az itt élők száma 1891-re (215 280).

Ekkor a nemzetiségi megoszlása szerint az itt élők 82 százaléka magyar, 17%-a német, 1971-en pedig tót származásúak. Felekezeti tekintetben 63% római katolikus, 31% református, 6% pedig zsidó. Foglalkozásukat nézve a lakosság döntő többsége a földből élt meg, ha nem mezőgazdasági munkásként, akkor bányászaként.

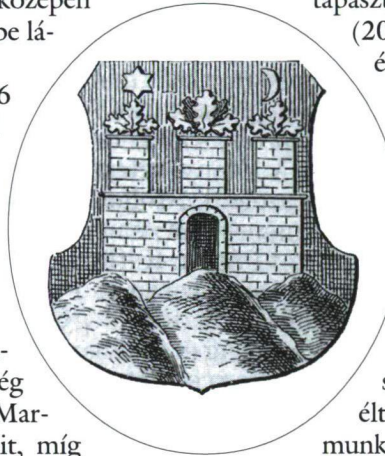
Közigazgatásilag a vármegye 1891-ben 5 járásra és 2 rendezett tanácsú városra oszlott. A tanköteles gyerekek közül 6,4% nem járt iskolába, a 6 éven felüli lakosság 21%-a volt analfabéta, amely adatok nagyjából az országos átlagot tükrözik.

A vármegye története

A jelentősebb események a vármegye történetében a morvakkal s annak vezérével, Szvatoplukkal kezdődnek. A honfoglalást megelőzően ugyanis a morva fejedelem vára volt Veszprém, amelyet Öcsöb és Ós vezérek foglalták el.

A kereszténység viszonylag hamar "betört" erre a területre, ezt mi sem bizonyítja jobban a görögkeleti apácák zárdájának romjainál. S hogy az uralkodó vallásról se legyen kétsége senkinek, arra szolgál a veszprémi püspökség alapítása, 1009-ben Koppány legyőzése.

Miután államalapító királyunk a püspök-

ség hatályát Somogy, Zala, Fejér és Pilis (sőt, Buda várára is!) kiterjesztette, a város körüli falvak tizedét a káptalannak adományozta. Nagyjából ebben az időben épült Gizella adományaiból a székesegyház is, amit aztán a királynő a végső nyughelyéül választott. Ekkortól bírják a veszprémi püspökök azt a kiváltságot, hogy ők koronázzák meg a mindenkori magyar királynékat és egyben ők azok kancellárjai. Valószínűleg a XI. század végén szervezték a bakonyi örökös erdőispánságot, amely még 1450-ben is fennállott, amikor a Bakony-hegység nagy részével együtt már a hatalmas Gara családé volt.

A török másfél évszázados uralma alatt a Bakony és a Balaton vidékén lévő települések többsége elpusztult. A környék lakói közül sokat rabságba hurcoltak, mások pedig a folytonos harcok és zaklatások miatt elbujdostak, elmenekültek. A Balaton vize és a Bakony hegysége a török elleni harc természetes védvonalát jelentették, várai pedig Horvátország meg nem szállott részéből induló és Győr, Komárom, Eger, Tokod, Ónod irányába nyúló végvári erődrendszernek voltak jelentős láncszemei. Pápa, Sümeg, Veszprém és Várpalota a török elleni harc nevezetes helyei. A török többször is elfoglalta ezeket a végvárat – ilyenkor teljesen szabad út nyílt előtte Győr és Bécs felé –, de hosszan megtartani azokat soha nem tudta. Thury György, Huszár Péter, Gyulaffy László, Török Ferenc, Pisky István és a többi híres Veszprém megyei várkapitány e küzdelem történetének dicső fejezeteit írták. Várpalota, Pápa, Veszprém, Sümeg, Tihany és a végváratok sok neves és névtelen hősnének köszönhető, hogy a török soha nem tudta elfoglalni Keszthely, Zalavár, Szigliget, Csobánc és Tihany várait.

A Rákóczi-szabadságharcban a balatoni és a bakonyi végváratok ismét jelentős szerepet játszottak. Veszprém megye már a harc megindulásakor fontos központja volt a dunán-

túli kuruc mozgalomnak. Zaria György, a veszprémi vár alhadnagya 1704-ben, a kuruc felkelés elején Rákóczi ezredkapitánya, később pedig a dunántúli sereg egyik főtisztje volt. Valószínűleg az ő huszárjai mozgósították Rákóczi oldalán a Dunántúl elnyomott népét.

A Bakony erdőrengetegei jó menedéket nyújtottak a kuruc mozgalomnak, az eléggé rossz állapotban lévő, de még használható várak pedig támaszpontjai voltak a fejedelm seregeinek. Különösen fontos stratégiai szerepe volt a Bakony szélén fekvő Pápa várának, amely többször is főhadiszállásul szolgált Vak Bottyánnak és kiváló alvezérei-nek, Béri Balogh Ádámnak és Domokos Ferencnek. A szabadságharc veresége, a szatmári béke után III. Károly leromboltatta a sok küzdelmet megérett dunántúli erődí-
téseket.

A reformkor haladó nemzeti mozgalmait befogadásra és követőkre találtak az országnak ezen a részén is. Tapolcán született a forradalmár költő, Batsányi János. Itt élt Kisfaludy Sándor, akit a nemzet nyelvéért és a magyar színjátszásért folytatott küzdelme állított a haladás oldalára. Itt született és Veszprémben nyomtatódott a „Mondolat”, a nyelvújítás körüli viták egyik legjelentősebb dokumentuma. Pápa városa, az egyházi reformáció dunántúli központja, már korábban is a haladó nemzeti gondolat egyik ápolója volt. Veszprém megye első nyomtatásban megjelent könyvét 1577-ben Pápán nyomtatta Huszár Dávid protestáns lelképásztor. A nevezetes pápai kollégium falai közé már a Wesselényi-féle szervezkedés szálai is elvezettek, s a kollégium igazgatóját, Kocsi Gergő Bálintot, valamint Séllyei István lelkészt az összeesküvésben való részvétel miatt gályarabságra ítélték. Itt tanult az 1840-es években Petőfi Sándor és Jókai Mór. Balatonfüreden gyűltek össze a magyarság haladó gondolkodású vezéralakjai a reformkorban.

